

Штурхецький Сергій Володимирович,

кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри документознавства та інформаційної діяльності, Національний університет «Острозька академія»

ВРАХУВАННЯ ЧИННИКІВ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ МАСОВО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються чинники процесу саморегуляції журналістської спільноти (інституційні, нормативні та звичаєві), врахування яких є необхідними для повноцінної підготовки фахівців масово-інформаційної діяльності, розуміння та аналізу сучасних трендів розвитку ЗМК в Україні.

Ключові слова: саморегуляція, громадянське суспільство, журналістська етика.

В статье рассматриваются факторы процесса саморегулирования журналистского сообщества (институциональные, нормативные и базирующиеся на практике), учет которых необходим для полноценной подготовки специалистов массовой-информационной деятельности, понимания и анализа современных трендов развития СМИ в Украине.

Ключевые слова: саморегулирование, гражданское общество, журналистская этика.

The article examines the process of self-regulation factors journalistic community (institutional, regulatory, etc.), consideration of which are necessary to complete training in the information industry, understanding and analysis of current trends of mass-media's development in Ukraine.

Keywords: self-regulation, civil society, journalism ethics.

Як технологічні чинники так і постійно зростаючі запити аудиторії змушують сучасні ЗМК змінюватися. При цьому змінам піддаються і форми донесення інформаційного повідомлення (техно-

логічний аспект) і контент, який традиційно більше пов'язують із особливостями отримувача повідомлення. Саме неоднозначність ролі та запитів аудиторії в сучасному комунікаційному процесі і зумовлює зацікавленість дослідників ЗМК особливостями формування контенту повідомлень. Практики масово-інформаційної діяльності – зокрема, журналісти – також змушені значну увагу приділяти контенту, щоправда, вони позбавлені необхідності вивчення теоретичних передумов комунікації і діють багато в чому інтуїтивно, у той спосіб, в який їм підказує правила формування контенту існуюча журналістська практика (традиції ЗМК), їх власний досвід та досвід їх колег по галузі. Таким чином, у процесі підготовки фахівців масово-інформаційної діяльності потребує вирішення проблема взаємозв'язку новітніх дослідницьких концепцій та журналістських практик формування контенту інформаційних повідомлень. При цьому вирішеною дана проблема буде тоді, коли фахівець, підготовлений в університеті, зможе на практиці застосувати і теоретичні знання і практичні вміння, чітко орієнтуватися у контенті і визначати неприпустиму девіантність (відхилення) змісту повідомлення від загальноприйнятих норм.

Ускладнює ефективний процес підготовки фахівців і низка інших чинників: недостатня кількість підготовлених викладачів; низький професійний рівень багатьох співробітників ЗМК, які нерідко не мають спеціалізованої освіти; недосконала правова база взаємовідносин в інформаційній сфері; та ж сама вже згадувана мінливість форм донесення повідомлення тощо.

У таких складних умовах журналістська спільнота через формування інституцій громадянського суспільства та спеціалізованої нормативної бази дає відповідь на питання формування та поширення контенту повідомлення. За відносно незначний час існування незалежної журналістики в Україні сформувалися (а останнім часом – знову виникають) інституції, які покликані, впливаючи на професійні стандарти, напрацювати певний рівень взаємовідносин у фаховому середовищі та певний рівень якості контенту, який би унеможлилював прихід до професії «випадкових» людей, що дискредитують звання журналіста. Професійна спрямованість діяльності цих інституцій на сьогодні ще не дозволяє охопити не тільки суміжні із журналістикою сфери

(наприклад, процес підготовки майбутніх журналістів), але й усіх суб'єктів масово-інформаційної діяльності в державі. Разом із тим, вплив саморегуляції стає все істотнішим і той підхід до контенту, яка вона пропонує, є настільки дієвим, що вбачається за доцільне використання такого досвіду у навчальному процесі.

Впливу інституцій громадянського суспільства на соціально-економічний розвиток держави присвятили свої дослідження вітчизняні вчені В.Бакуменко, Н.Драгомирецька, А.Дуда, В.Лобас та ін. Науково-практичним обґрунтуванням впровадження стандартів журналістського контенту займаються українські дослідники О.Довженко, В.Іванов, С.Квіт, О.Кузнецова, І.Михайлин, Т.Приступенко, В.Різун, В.Сюмар та ін. Методичні розробки викладачів Т.Смирнової, О.Тараненко, О.Хмель та ін. враховують новітні тренди журналістської етики. Водночас проблематиці застосування у навчальному процесі досвіду саморегуляції журналістської спільноти наразі приділяється ще недостатньо уваги.

Отже, метою даної статті є визначення чинників процесу саморегуляції журналістської спільноти (інституційних, нормативних та звичаєвих), врахування яких є необхідними для повноцінної підготовки фахівців масово-інформаційної діяльності, розуміння та аналізу сучасних трендів розвитку ЗМК в Україні.

Слід відзначити, що згадуваний нами процес саморегуляції журналістського середовища є досить багатограним, швидкоплинним і тому – важким для дослідження. Тому спробуємо хоча б підійти до аналізу цього процесу **класифікацією форм**, через які, власне і впливає журналістська спільнота саморегуляційними методами на контент, фахову поведінку, розвиток галузі тощо.

Безумовно, що саморегуляція тісно пов'язана (а деколи – і «випереджає») із регуляцією традиційною, тобто нормативною, закріпленою певним чином у документах та підкріпленою системою стимулів (покарань). Правова база діяльності ЗМК в Україні також визнається недосконалою та такою, що потребує доопрацювання. Та предмет даної статті не дозволяє нам заглибитися у цю дискусію, змушуючи нас ніби штучно виокремити форми, властиві для саморегулятивних впливів. Тому у запропонованій нами моделі (див. Рис.1) ці названі нами «обов'язковими» елементи впливу (правові, економічні, соціально-політичні) знахо-

дяться у базисі саморегулятивного процесу, при цьому чітко прослідковується між ними взаємний вплив і взаємодія (не завжди безконфліктна).

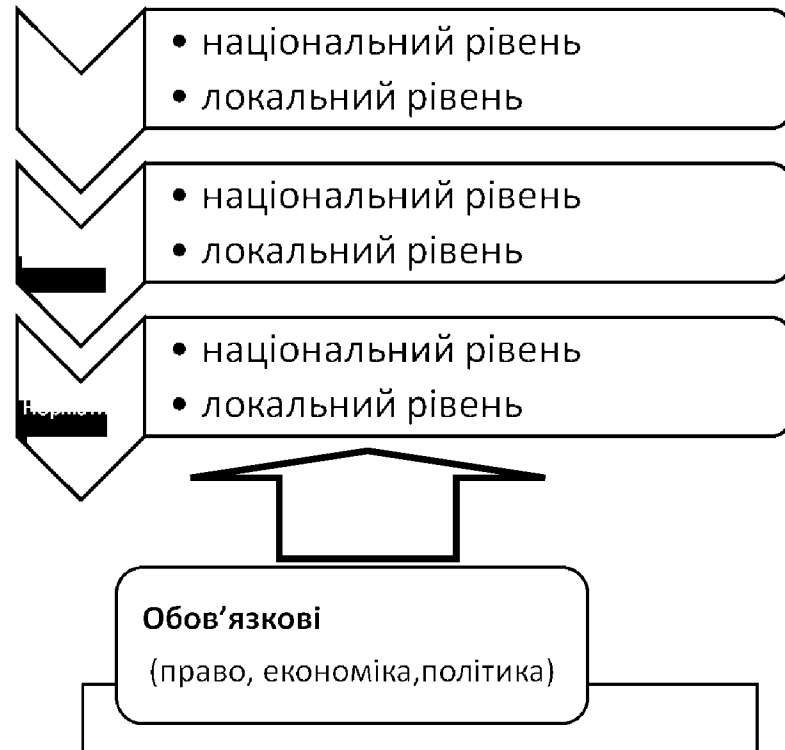

Рис.1. Взаємодія чинників саморегуляції в журналістському середовищі за формою впливу

Під *звичайними чинниками* ми розуміємо такі форми впливу, які склалися (і продовжують складатися) історично, внаслідок імплементації культурних та ментальних особливостей світосприйняття народу в інформаційні взаємовідносини. Звичайні чинники – також і ті, які склалися внаслідок практичної діяльності – адже за розвинутої суспільної системи взаємовідносин та високого рівня інформаційної культури дотримуватися етичних норм для ЗМК не лише престижно, але й вигідно. Відомий український

журналіст, голова Комісії з журналістської етики Володимир Мостовий вважає, що основою формування журналістської етики є власний життєвий і професійний досвід працівника мас-медіа а також загальноприйняті норми їхньої роботи: «Це професійна совість, або ж правила безпеки роботи журналіста. Це сітка, що підстраховує його, коли він працює «під куполом» [1, с.8]. Практик і теоретик французьких медіа Поль-Стефан Маньє має дещо інше бачення основ журналістської етики, у якій він виділив три принципи – свобода діяльності, правдивість та повага до особистості [1А]. Однак висновок пана Маньє (свого часу – редактора телекомпанії France2) про відповідальність журналіста є близькою і до думки В.Мостового: « журналіст сам повинен вибрати саме ту інформацію, яка буде корисною для його аудиторії, і це цілком на його відповідальності» [1А]. Відтак, існуюча і усталена практика є джерелом формування журналістських етичних стандартів.

У той же час історична детермінованість звичаєвих чинників зумовлює і проблеми розвитку масово-інформаційної галузі – успадкувавши не найкращі риси від радянської моделі «ЗМК як засіб пропаганди», вітчизняні медійники не відразу ж сприйняли і найкращі стандарти західної журналістики. Це дозволило вітчизняному досліднику Мельнику В.І. навіть зробити висновок про те, що «в незалежній Україні складність ситуації в інформаційному просторі виявляється, з одного боку, в прагненні суспільства до оновлення життя й, з другого боку, у неможливості негайно усунути дію негативних чинників минулого» [2, с.15]. До яких проблем призвела такого штибу «діалектика», розповідає медіа-експерт Вікторія Сюмар: «Здобувши свободу слова, українська журналістика так і не навчилася говорити зі своїм читачем, слухачем та глядачем. Зате швидко спромоглася на розмови з політиками та рекламодавцями, які забезпечували швидкі та великі гроші за «замовні матеріали». Так само швидко спромоглася запозичити всі хвороби, притаманні і західній журналістиці – пожовтіння, орієнтацію на скандал та суцільне шоу» [3]. Зрозуміло, що рано чи пізно гонитва за «швидкими» грошима призвела до системної кризи вітчизняних медіа, кризи, при якій економічний крах настає одночасно (або, скоріше, як наслідок) краху контенту. До речі, і в усталених інформаційних культурах Заходу час від часу і досі

трапляються красномовні підтвердження цього правила. Візьмемо для прикладу історію 2011-ого року із незаконними методами отримання інформації наймасовішим і найжовтішим виданням Великобританії News of the World (NoW) [4]. Унаслідок скандалу (який зачепив насамперед моральні постулати як журналістської професії, так і суспільства) медіамагнат Руперт Мердок прийняв рішення про закриття таблоїду, який видавався із 1843 року. При цьому таке рішення пан Мердок змушений був зробити, як вважають аналітики, задля запобігання ще більших економічних втрат [5]. Погодьтеся, наразі важко уявити подібне рішення вітчизняного медіа-магната після етичного скандалу з його виданням.

Розподіл звичаєвих чинників на рівні – національний та локальний – видається нам виправданим через існування низки відмінностей між сприйняттям етичних норм медіа-сфери на національному та регіональному (локальному) рівнях. Історичний вплив на формування звичаєвих чинників у «вертикальному» розрізі також досить суттєвий – слід визнати, що, наприклад, вірність радянським традиціям патерналістських взаємовідносин між журналістами і владою доволі сильно вкорінився саме на місцевому рівні.

До *інституційних чинників* саморегулювання ми зараховуємо належним чином оформлені громадські утворення (організації, творчі спілки, асоціації тощо) та профспілки. При цьому слід врахувати не лише різноманіття суто журналістських організацій (Комісія з журналістської етики, Національна спілка журналістів України, Незалежна медіа-профспілка України, рух «Стоп цензурі!» тощо), але й, якщо ми говоримо про медіа-сферу загалом, то слід і згадати про експертні організації (Інститут масової інформації, Інститут розвитку регіональної преси тощо) та про організації із суміжних до журналістики галузей в інформаційному просторі (Українська асоціація PR, Українська Інтернет-асоціація зі свободи слова тощо).

Розподіл інституційних чинників на рівні виглядає виправданим і зрозумілим, адже практично всі формально оформлені структури громадянського суспільства діють або через свої регіональні представництва, або мають у сфері свого впливу регіональні чи локальні організації.

Детальний аналіз впливу інституційних чинників дещо ускладнений різноманітністю цих інституцій, який виявляється у їх структурі, статутній меті, принципах фінансування, набутті членства тощо. Водночас чи не основною спільною проблемою інституцій громадянського суспільства у медійній сфері є питання ефективності **механізмів впливу**. Зрозуміло, що громадські інституції не можуть застосовувати адміністративних чи інших стягнень (це є виключною прерогативою держави). Будь-який процес саморегуляції передбачає добровільне усвідомлення журналістською спільнотою своєї суспільної місії, професійних правил і принципів, певних загальних «правил гри». Тому характер процесу саморегулювання журналістики – це своєрідний тест на зрілість професійної спільноти. Важко не погодитися із висловлюванням російської медіа-дослідниці Єлени Вартанової: «Формування єдиних стандартів журналістики можливо в тих професійних спільнотах, де існують взаєморозуміння і взаємна повага» [5А, с.1].

Наприклад, згідно із своїм Статутом, Комісія з журналістської етики (яка є корпоративним інститутом громадянського суспільства, що розглядає конфліктні ситуації етичного та професійного характеру, які виникають в журналістському середовищі та між цим середовищем та громадськістю у зв'язку з виконанням журналістами свого професійного обов'язку) може за результатом розгляду скарг дати дружнє попередження, виступити із заявою та оголосити про публічний осуд [6]. З цього приводу вже згадуваний В.П.Мостовий емоційно зазначає: «Покоління, навчене радянським досвідом, звикло думати: якщо за це не розстрілюють, то це нормально. Громадський осуд? Теж мені! В умовах відсутності журналістської солідарності одні не подаватимуть руки людині, якій оголошено громадський осуд, а інші побіжать пити з нею чарку» [7].

До *нормативних чинників* (вони у моделі є найближчими до обов'язкових чинників «традиційного регулювання») – ми віднесли документи, які, хоч і не набули чинності у повному юридичному сенсі, але володіють доволі високим рівнем легітимності у журналістській спільноті. Це відбувається через авторитетність установ, що їх продукують (ООН, ОБСЄ, Міжнародна федера-

ція журналістів, НСЖУ, КЖЕ тощо); через доведену економічну ефективність певних правил ведення медіа-бізнесу («Редакційні настанови» Бі-Бі-Сі [8], «Цільові настанови» Ройтерс [9] тощо); через залученість вітчизняних організацій до міжнародної співпраці (наприклад, НМПУ є членом МФЖ, КЖЕ через проекти ОБСЄ проводить спільні заходи із подібними Комісіями в Європі); через визнання державою рішень міжнародних організацій (наприклад, участь у роботі ПАРС, співпраця з місією ОБСЄ); через інші глобалізаційні чинники – проникнення капіталу, наявність корпунктів світових агенцій тощо.

Етичний кодекс українського журналіста, ухвалений на з'їзді журналістів-підписантів кодексу 24 квітня 2004 року [10] є яскравим прикладом нормативного чинника саморегуляції у журналістському середовищі. Якщо розподіляти нормативні чинники за ознакою охоплення (національної-локальної дії), то слід згадати про редакційні статuti медіа-компаній («Засади редакційної політики «Львівської газети» [1, с.225-229] – для прикладу) та про ще не досить поширену практику підписання регіональних угод та меморандумів.

З урахуванням усіх чинників саморегуляції, яка відбувається у журналістському середовищі, потрібно і провадити планування навчального процесу під час підготовки майбутніх фахівців у масово-інформаційній сфері. Спеціалісту, не ознайомленому із останніми трендами саморегуляції, із професійними обмеженнями, які накладає спільнота на контент, важко буде знайти своє місце і побудувати кар'єру.

Водночас при навчанні та перепідготовці фахівців проблем не лишень методичного характеру додає відсутність підготовлених викладачів, небажання (а подекуди – об'єктивна неможливість) журналістів-практиків проводити заняття на факультетах журналістики. Як переконався автор під час участі в роботі семінарів із журналістської етики [11] існує наразі і роз'єднаність викладачів з журналістської етики, через що кожен викладач змушений самотужки вирішувати питання викладу матеріалу і через що ускладнюється обмін новітніми та досить вдалим практиками викладання. Проте практика свідчить, що при наполегливості викладача і бажанні студентів в аудиторіях можна достатньо гли-

боко вивчити теорію і практику журналістської етики, піддати ґрунтовному аналізу роботу журналістів.

Серед пропозицій, які можуть бути враховані при формуванні навчальних та робочих планів, виділимо такі: вивчення курсу «Журналістська етика»; введення в якості факультативу чи спецкурсу дисципліни «Медіаграмотність та медіаосвіта»; орієнтація на використання практичних журналістських стандартів (хоча б тих, що згадуються В.Сюмар [3] при описі моніторингової процедури) під час вивчення дисциплін «Соціологія масових комунікацій», «Методи аналізу друкованих ЗМІ»; застосування методу оцінки журналістських стандартів в умовах, коли інші методи (контент-аналіз, інтен-аналіз тощо) можуть виявитися безсилим через засилля прихованої реклами (т.зв. джинси); періодичне проведення оглядових лекцій з висвітленням сучасних проблем розвитку ЗМІ в Україні, саморегуляції журналістської спільноти з фронтальним охопленням студентів різних спеціальностей; під час проходження виробничої практики звертати увагу студента на вивчення ним редакційних статутів, профспілкової діяльності в колективах та укладення трудових договорів; підписання студентами старших курсів факультетів журналістики Етичного кодексу українського журналіста; вступ студентів до професійних, творчих та інших медіа-спілок; орієнтація під час викладання журналістських дисциплін на кращі вітчизняні та європейські взірці журналістики, вказання на нерозривність цих шедеврів із професійними цінностями, дотримуючи яких працює «зірковий» журналіст.

Література:

1. Іванов, В.Ф. Журналістська етика: підручник: [Текст] / В.Ф. Іванов, В.Є. Сердюк ; передм. В.П. Мостового. – 2-ге вид., випр. – К.: Вища шк., 2007. – 231 с.
2. Семінар на тему «журналістська етика»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://reporter.cv.ua/news/seminar_na_temu_zhurnalistska_etika/2011-11-22-499. – 333гол. з екрану.
3. Мельник, В.І. Актуалізація принципів журналістської етики в політичній журналістиці в Україні в період 1999-2007 років [Текст] / В.І. Мельник // Інформаційне суспільство: науковий журнал/ гол. ред. В.Ф. Іванов. – К.: Ін-т журналістики КНУ ім.Т.Шевченка. – Вип. 7. – 2008. – 72 с. – С. 15-18.

4. Сюмар, В. І знову про хвороби української журналістики [Електронний документ] / В. Сюмар // Медіаосвіта. – 20.04.2011. – Режим доступу : <http://www.osvita.mediasapiens.kiev.ua/material/2336>. – Загол. з екрану.

5. Загоруйко, Ю. Британський скандал про чистоту моралі [Текст] / Ю. Загоруйко // Дзеркало тижня. Україна. – №27. – 22.07.2011. – Режим доступу : http://dt.ua/POLITICS/britanskiy_skandal_pro_chistotu_morali-84970.html. – Загол. з екрану.

6. Останній номер найпопулярнішого таблоїду Великобританії News of the World вийде в цю неділю: [Електронний ресурс] / ZN.UA. – 08.07.2011. – Режим доступу: http://news.dt.ua/SOCIETY/merdok_zakriv_tabloyid_zhurnalisti_yakogo_zaymalisya_prosluhovuvannuyam-84038.html. – Загол. з екрану.

7. Повноваження Комісії з журналістської етики [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cje.org.ua/documents/3/>. – Загол. з екрану.

8. Володимир Мостовий: «Якщо в журналіста є совість, він не потребуватиме ніяких кодексів...» : [Електронний ресурс] / Т. Ковтунович // Медіаетика. – 22.01.2011. – Режим доступу: <http://www.osvita.mediasapiens.kiev.ua/material/1461>. – Загол. з екрану.

9. Вказівки продюсерам Бі-Бі-Сі. – К.: «К.І.С.», 1998. – 288 с.

10. The Trust Principles: [Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://thomsonreuters.com/about/trust_principles/. – Загол. з екрану.

11. Етичний Кодекс українського журналіста : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cje.org.ua/codecs/>. – Загол. з екрану.

12. Колонка редактора. Е.Варганова [Текст] // МедиаТренды. – №8 (25). – 07.10.2011. –Изд. Факультет журналістики МГУ ім. М.В.Ломоносова. – 8 с.

13. Координатор проєктів ОБСЄ в Україні підтримує обговорення питань журналістської етики та саморегулювання : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/ukraine/82672>. – Загол. з екрану.